

ADY VILÁGNÉZETI FEJLŐDÉSÉHEZ*

Ady számára az 1902-es esztendő a politikai nagykorúsodás, a világnézeti letisztulás esztendeje. Ha a publicisztikának, a műfaj természeténél fogva, nem a nagy tömegekre gyakorolt hatás volna egyik leglényegesebb eleme, akkor nyugodtan elmondhatnánk, hogy Ady már ebben az időszakban a legnagyobb magyar publicistává fejlődött. De ha határában volt is nála nagyobb, a következetesen haladó eszmeiség tekintetében és művészi szempontból már ekkor is minden magyar kortársa fölött áll.

Ennek bizonyítására szeretnék felsorakoztatni néhány tényt. Céлом nem egy fejlődési szakasz teljes, minden oldalról való megvilágítása. Ilyen tanulmány csak egy Ady pályaképének megrajzolását célul tűző monográfia része lehetne. Néhány olyan összefüggésre szeretném csak az Ady-kutatók figyelmét felhívni, mely Ady 1902-es publicisztikájának szövegkritikai feldolgozása során derült ki. Néhány világnézeti és politikai kulcskérdésben szembesítem Ady véleményét a korabeli progresszív sajtó állásfoglalásával, és igyeksem megvilágítani Ady viszonyát a szabadkőművességhez, a polgári liberalizmushoz és a szociáldemokráciához.

I.

Ady világnézeti fejlődését ebben a szakaszban a Nagyváradi Napló hasábjain megjelent publicisztikája tükrözi, ezért elengedhetetlen, hogy előjáróban néhány olyan általános kérdést is felvessek, amely Ady egész nagyváradi munkásságát meghatározza. Mindenekelőtt azt, hogy mi volt Ady szerepe a Nagyváradi Napló szerkesztésében, milyen része volt a lap politikai irányának kialakításában és milyen volt a Nagyváradi Napló politikai profilja. Szeretnék ezenkívül röviden ismertetni néhány filológiai jellegű kérdést, amely Ady nagyváradi publicisztikájának összegyűjtése során merült fel.

Hogy Adynak az újságírói robotból is bőven kijutott Nagyváradon, azt maga is elmondja *A műhelyben* c. jelenetben. Az az Ady-irodalomban gyakran hangoztatott állítás azonban, hogy jóformán ő egyedül írta tele a lapot, semmi esetre sem helytálló, és súlyos tévedésekhez vezetett már eddig is a publicisztika kritikai kiadásának első két kötetében. Földessy Gyula az ÖM második kötetének jegyzet-előszavában Ady nagyváradi kortársainak, Haraszti Lajosnak, Lengyel Géának és Dutka Ákosnak a visszaemlékezései alapján abból kiindulva, hogy a lapnak nem voltak fizetett belső munkatársai s a külső munkatársak szignálták cikkeiket, arra a következtetésre jut, hogy a jól megírt névtelen cikkek mind Adyéi. Hegedüs Nándornak is az a véleménye, hogy néhány segédezőn és volontrőn kívül (Papp János és Pásztor Béla) Ady egyedül volt a szerkesztőségben.¹ Az is elfogadható a kortársak állításából, hogy Dési Géza neve csak díszit adott a lapnak, ő maga alig írt, Fehér Dezső pedig szintén nem sokat írt és legtöbbször Alba szignóval jegyezte Adyétól szellemben és stílusban elég könnyen különválasztható cikkeit. Az emlékezők azonban csak a Nagyváradi Napló

* Az 1902. évi publicisztikája alapján

¹ HEGEDÜS NÁNDOR: Ady Endre nagyváradi napjai. 1957. 337.

szerkesztőségéből indultak ki és nem vették tekintetbe az ország sajtóviszonyait. Magyarországon 1902-ben 97 napilap volt, ebből 25 fővárosi és 72 vidéki.² Csak Nagyváradon 5 volt a napilapok száma. A vidéki lapok nagy része a politikai pártok és a hozzájuk tartozó fővárosi sajtó függvényei voltak. Nehezen is tudták volna az akkori kulturális viszonyok közt eredeti cikkeikkel ellátni ezeket az igen kis költségvetéssel dolgozó lapokat. A legegyszerűbb eszközhöz folyamodtak tehát a szerkesztők. Fővárosi és más vidéki lapokból vettek át cikkeket, és közölték azokat a saját lapjukban leggyakrabban névtelenül. Különösen a függetlenségi párti lapoknál figyelhető meg, hogy a Független Magyarország egy-egy vezércikkét másnap a vidéki 48-as lapok egész sorában látjuk viszont. Ez az eljárás akkoriban nem ellenkezett a sajtómorállal. Így járt el tehát a Nagyváradai Napló is. A fővárosi és vidéki sajtó legradikálisabb vezércikkeit névtelenül újra leközi. Azt hiszem, hogy nagyrészt az ollózás ilyen elterjedt szokásának köszönhetjük, hogy Ady csaknem minden magyar lapot elolvasott. Az ollózott cikkekkal az akkori újságíró szokások szerint elég önkényesen bánt el. Gyakran fedezzük fel a Nagyváradai Napló hasábjain szó szerint más lapból átvett névtelen cikkek elején és végén, sokszor egy-egy közbeszúrt mondatban Ady jellegzetes stílusfordulatait. Nem érdektelen megvizsgálni azt is, hogy honnan vették a Nagyváradai Napló névtelen vezércikkeit. A legnépszerűbb pesti liberális lapokból nem lehetett ollózni, mert azokat Nagyváradon is olvasták. Nyilvánvalóan ez az oka, hogy a Budapesti Naplóból általában nem ollóznak, a Magyar Hírlapból vagy a Pesti Hírlapból is ritkán, holott ez utóbbinak vezércikkírója Vázsonyi volt, akit Ady ez idő tájt nagyon tisztelt, a Magyar Hírlapban pedig Ignotusnak volt lelkes olvasója. Egy ideig a Magyarságból ollózzák át rendszeresen Benedek Elek bátorhangú vezércikkeit, de sokat merítenek a Magyar Esti Lapból, a Protestáns Magyar Szóából, a vidéki lapok közül pedig a Szegedi Napló, az Arad és Vidéke és a Kolozsvári Ujság a favorit.

Mindezt annak bizonyítására mondtam el, hogy rendkívül körültekintően kell bánni a Nagyváradai Napló névtelen cikkeivel, és pusztán stiláris vagy világnézeti azonosítás alapján, vagy éppen azért, mert jól vannak megírva, nem szabad őket Adynak tulajdonítani. Etekintetben még a kortársak, sőt maga Fehér Dezső sem megbízható. Így Fehér Dezső a *Ha hív az acélhegyű őrdög* c. Ady-cikkgyűjteményben közöl egy *Szezonagság* c. cikket, mely a Nagyváradai Napló 1902. ápr. 6-i számában jelent meg. Kiderült, hogy a cikk szó szerinti átvétel a Magyar Esti Lap ápr. 5-i számából, ahol *A régi rémmese* címen jelent meg.

A Nagyváradai Napló névtelen cikkanyagának mintegy 50 napilappal történt összevetése után nyugodtan megállapíthatjuk, hogy Ady fontosabb cikkeit mindig szignálta, a vezércikkeit mindig. Az az egy-két eset, mikor jelöletlen vezércikk mégis minden kétséget kizáróan Adyénak látszik, nyilvánvalóan sajtóhiba következménye: lemaradt a szignó. Ez az akkori nyomdai viszonyok közt igen könnyen elképzelhető. Kevésbé fontos, vagy helyi jelentőségű cikkeket, színházi kritikákat azonban gyakran közöl Ady név nélkül. Ilyen esetben a cikk témája, esetleg életrajzi vagy egyéb tényanyaggal való azonosítás, jelzett cikkeivel való motívumazonosságok igazítanak útba. A stiláris azonosítással — mint már mondtam — igen csínján kell bánni, mivel szerkesztői munkája során gyakran „fejel meg”, vagy stilizál át ő maga is ollózott cikkeket. Ezenkívül minduntalan találkozunk a Nagyváradai Napló hasábjain kis hírcikkekkal, melyeknek megfogalmazása kétségtelenül Adyra vall. Ezeknek azonban Ady publicisztikája szempontjából sok jelentőségük nincsen, mindössze arra intenek, hogy a Nagyváradai Napló minden egyes számát kegyelettel vegyük a kezünkbe, mert annak csaknem minden sorában ott rejlik Ady kezenyoma.

Az a körülmény, hogy Ady egyénisége ennyire rányomja bélyegét a lapra, még korántsem jelenti azt, hogy Ady ideológiai vezetőserepe a Nagyváradai Naplónál elismert, vagy éppen zavartalan lett volna. E megállapítás igazolására kénytelen vagyok felidézni egy sokat

² id. SZINNYEI JÓZSEF: A magyar hirlapirodalom 1902-ben. Magyar Könyvszemle 1903.

vitatott problémát: milyen volt Ady viszonya szerkesztőtársaival, elsősorban Fehér Dezsővel. Anélkül, hogy a Bóka László³ és Hegedüs Nándor⁴ között, különösen Fehér Dezső emberi értékeiről folyó vitát el akarnám dönteni, néhány tényt szeretnék felhozni, amely Ady helyzetét a Nagyváradai Naplónál megvilágítja.

Semmi esetre sem helytálló az Ady kritikai kiadás második kötete jegyzeteinek bevezetésében⁵ foglalt az a megállapítás, hogy Ady „bár a Nagyváradai Naplóhoz felajánlkozása-kor szabad kezet kívánt és kapott is a közleményeire, egyes kivételes kényes esetekben Fehérnek és neki is tekintettel kellett lennie bizonyos politikai és személyi tabukra és lokálpatriotizmusra, továbbá bizonyos lekööttségeket is honorálniok kellett a lap mecénásaival szemben. Ezt egy bizonyos fokig kénytelen-kelletlen Adynak is vállalnia kellett”. Nem beszélve arról, hogy az állítás bizonyítékául felhozott névtelen cikkről⁶ egyáltalán nem bizonyítható Ady szerzősége, de az egész megállapítás egyébként is szöges ellentétben van Ady publicisztikájából kirajzolódó újságírói magatartásával és saját nyilatkozataival. Lehet, hogy Földessy Adynak *A műhelyben* c. színpadi képéből indult ki, melyben Ady a nyüzsgő szerkesztőségben egyre-másra vonultatja fel a névtelen olvasókat, akik jogot formálnak maguknak a lap szerkesztésébe való beleszólásra. Ezek azonban mind jelentéktelen kérdéseket tesznek szóvá (egy-egy báli tudósításból való kimaradást stb.), s felvonultatásukkal Ady az újságíró-munka robotoldalát akarta érzékelteni. Hogy Fehér Dezsőt az említett „politikai és személyi tabuk” és „bizonyos lekööttségek” valóban befolyásolták, az kétségtelen, hiszen abban minden emlékező egyetért, hogy Fehér Dezsőnek kellett előteremtenie a lap fenntartásához szükséges összegeket, és ez egyáltalában nem volt könnyű feladat. Azt azonban soha senki semmiféle adattal bizonyítani nem tudta, hogy Adyt akár Fehér Dezső is a saját meggyőződésétől eltérő irányban a legkisebb mértékben is befolyásolta volna. Ennek éppen az ellenkezője bizonyítható számtalan ténnyel. Ha figyelmesen olvassuk a Nagyváradai Naplót, gyakran találkozunk olyan jelenségekkel, amelyek Ady és szerkesztőtársai közötti ellentétből árulkodnak s ezeknek oka rendszerint az volt, hogy Ady egyáltalában nem respektálta a „lekötöttségeket” és „személyi tabukat”.

1902 márciusban egy helyi jelentőségű primadonna-affér kapcsán már világosan látszik az ellentét Ady és szerkesztőtársai között.⁷ 1902. szept. 6-án Ady *A Törvény és a bíró* címmel cikket közöl, melyben felháborodottan tiltakozik az ellen, hogy a nagyváradai törvényszéken Fassie bíró egy szocialista munkást erőlyesen rendre utasított, mert az nem Istenre, hanem polgári becsületére akart esküdni. A lap szept. 7-i számában szerkesztői üzenet dementálja Adyt — feltehetően Fehér Dezső vagy Fehér Dezső tudtával Dési Géza tollából: „Felelős szerkesztőnknek *A törvény és bíró* c. cikk megjelenéséről tudomása nem volt és annak tartalmát nem osztja stb.” Az ügy háttérében levő személyi viszonylatok itt nem érdekesekek, nyilván Ady ugyanolyan jól ismerte őket, mint Fehér Dezső, de őt az igazság kimondásában egyáltalában nem akadályozták. 1902. szept. 14-én lelkendező hangú vezércikk jelent meg a Nagyváradai Naplóban arról, hogyan vonultak be a Rákóczi induló hangjai mellett a városba a nagyváradai katonák. A vezércikket vagy Fehér Dezső írta (az ő stílusára vall), vagy ő helyezte el a lapban. Két napra rá, szept. 16-án Ady *Kár* címmel közöl vezércikket a Nagyváradai Naplóban, arról, hogy miért is utálják nálunk a katonákat s mindez akkor jutott eszébe, „hogy most zene-banda szóval, elgyötörtén hazajöttek a nagyváradai

³ BÓKA LÁSZLÓ: Ady Endre élete és művei I. 1955. 177—179.

⁴ HEGEDÜS NÁNDOR: Ady Endre Nagyváradon. 1956. 39. kk.

⁵ Ady Endre Összes Prózái Művei II. 1955. 427.

⁶ Sztrájk húsz fillérért. Nagyváradai Napló 1901. nov. 26. Ady ÖPM II. 298.

⁷ Ugyanazon a napon, mikor Ady a Nagyváradai Naplóban támadja Ámon Margitot (NN 1902. márc. 19. R. Nagyvárad c. szerkesztői üzenet), a lapban rövid közlemény jelent meg, amely mintegy megvédi a „társulat aranyos szubrett primadonnáját” (Fenyégetett műsor NN 1902. márc. 19.).

katonák". A cikk végén pedig ez a két sor árulkodik a szerkesztők közti ellentétekről: „Mindez az én saját véleményem. Megírhattam, mert a lapban becsülete van minden becsületes véleménynek! . . .” Elképzelhetjük, hogy Ady számtalan antimilitarista cikke után mennyire bosszankodhatott az émyelgős katonarajongó vezércikken. S az ellentétek egyre nyíltabbá válnak a szerkesztők közt. Okt. 1-én Ady gyönyörű költői cikkben parentálja el Zolát (Strófiák). Ebben többek közt azt írja: „Tanuljatok gyűlölni Zolá Emiltől. Gyűlöljétek mindent, ami a haladó világkerékre ráfekszik. Sötétséget, bigottságot, impotenciát. Nem a szeretet fogja megváltani a világot, hanem ez a nagy gyűlölet, mert ez a gyűlölet: világosság.” A másnapi Nagyváradi Naplóban „a szerkesztő” aláírással terjengős, keneteljes cikk jelenik meg a szeretet hatalmáról, mely Ady fenti soraival száll vitába. A cikket Földessy Fehér Dezsőnek,⁸ Hegedüs Dési Géának⁹ tulajdonítja. Hegedüs érvei elfogadhatók Dési szerzősége mellett, de nem nagyon érthető, hogy Dési Géza, aki az Ady Múzeum II. megjelenésekor még élt, nem cáfolta meg Földessyt. Ez a vita is mindenképp azt bizonyítja, hogy a szerkesztők nehezen törődtek bele Ady ideológiai vezetésébe.

A Nagyváradi Napló köztudomás szerint szabadelvű párti lap volt, mely Széll Kálmán kormányrakerülése után a miniszterelnökkel szemben ellenzéki hangot ütött meg és kitartott a Tiszákban inkarnálódó szabadelvűség mellett. A dolog azonban nem ilyen egyszerű, mert ebben a korban egyetlen lap sem — így a Nagyváradi Napló sem — vitt következetes politikai vonalat. „A helyi kormánypárttal és a Tiszákkal szemben végig lojális maradt” — írja Lengyel Géza¹⁰. Rendkívül szoros kapcsolatban volt a lap, ezenkívül a szabadkőművesek László király páholyával is. Fehér Dezső és Dési Géza tagja volt a páholynek. Ady ugyan nem volt tagja, de ez idő tájt maga is rokonszenvezett a szabadkőművesség eszméivel.

A lap szabadkőműves kapcsolatai gyakorlatilag a nagyváradi radikális polgársággal való szoros kapcsolatot jelentik, és semmi esetre sem azt, hogy a Nagyváradi Napló a szabadkőműveseknek valamiféle hivatalos lapja lett volna. Ettől egyébként főleg Ady működése tartotta vissza a lapot, aki egyhelyütt a klerikálisokkal vitázva ki is mondja a Nagyváradi Napló hasábjain: „nem vagyunk páholylap . . . nem vagyunk szabadkőművesek.”¹¹ Igaz, hogy ekkor, sőt már 1902 végén megkezdődött Ady kiábrándulása a szabadkőművességből.

A Széll-kormányal szembeni ellenzéki magatartás, a Tiszák szabadelvűsége mellett kitartás és a helyi szabadkőművességgel való szoros kapcsolat azonban csak a lap politikai alapállását határozta meg, a Nagyváradi Napló igazi politikai arculatát — azt, hogy ez a lap az 1902—1903. években az összes budapesti és vidéki polgári lapok közül a legkövetkezetesebben haladó és a legradikálisabb társadalmi átalakulások szószólója — Ady cikkei alakítják ki. Ahogyan Ady politikailag radikalizálódik, úgy fejlődik a lap is ortodox-liberalisból egyre inkább a meglevő társadalmi viszonyok radikális bírálójává. 1901 októberben, mikor Ady neve mint szerkesztőé rákerült a lapra, ő maga még így határozza meg leghívebben a lap profilját: „Egy vidéki lap, melyet nem a miniszterelnöki sajtóirodában szerkesztenek, mely az idők feketére fordultával is a régi liberalizmushoz, a világossághoz s őszinteséghez hű maradt, egy lap, mely a bihari és nagyváradi tradíciókhoz hű, radikális liberalizmusnak hódoló intelligens közönség lapja”.¹² 1902 végén a Nagyváradi Napló már a szociális forradalmat sürgető, a szociáldemokrácia „igazaiért síkraszálló harcos lap, melyet a Népszava is elismerő szavakkal idéz, igaz, néha szocialistaellenesnek is nevez, de ez is csak arra vall, hogy a vidéki lapok dzsungeljében a Nagyváradi Naplót számon kellett tartania a szociáldemokrata párt központi lapjának is.

⁸ Ady-Múzeum. Szerk. DÓCZY JENŐ és FÖLDESSY GYULA. II. 114.

⁹ HEGEDÜS NÁNDOR: Ady Endre nagyváradi napjai. 257.

¹⁰ LENGYEL GÉZA: Ady a műhelyben. 1957. 68.

¹¹ Prohászka és vidéke. NN 1903. jan. 23.

¹² A nagy szélhámos. NN. 1901. okt. 6.

II.

Sokszor elmondták már, hogy Ady fejlődésében milyen fontos szerep illeti meg Nagyváradot, Nagyvárad lelkes polgári társadalmát. Érdekes volna azonban azt is megvizsgálni, hogyan formálta Ady ezt a várost és általában a magyar várost várossá, a polgárosodás fellegettevé, hogyan szerzett polgárjogot az „erkölcsstelen város”-sal szemben a „kultúra ígéretei”-nek. Mert amikor Ady ilyeneket ír Nagyváadról: „Hiába rakódott össze ez a város antitézisekből, szabadgondolkozókból és papokból, kereszties templomokból és zsinagógákból, az ösök pöffeszkedő kultiválóiból és okos yankee-individuumokból, fanatikusokból és protestánsokból [Adynál itt a protestáns szabadgondolkodót jelent] stb., stb. Az egymással rokonok itt egymásra lelnek s itt bármely szabású kiválóság szerephez jut.”¹³ — ő is pontosan tudja, hogy mindezek az ellentétek Nagyváradon ugyanúgy kibékíthetetlenek, mint másutt, de megérzi bennük a fejlődés zálogát, saját álmait vetíti Nagyváradra a modern metropolisról, ahol „micsoda óriási raktárak állnak majd száz év múlva, mikor Magyarország kulturország lesz”.¹⁴ És ha Ady ilyennek látja a nagyváradit: „Az irodalomban vagy irodalommal élő, a formákat nem túlságosan tisztelő szocietás. Az, amely számotart mindent, a francia kultúrharcot, a legkisebb színházi affért, az amerikai nagy sztrájkot s a legkisebb nagyváradit zsurt.” — akkor saját magát azonosítja a nagyváraditársadalom képével. Mert ez ő, a minden iránt érdeklődő, minden lapot elolvasó, mindenről értesült újságíró, a Szentlélek lovagja, ahogyan ő nevezi Heine nyomán az újságírókat, a társadalmi igazság bajnokait.

Kétségtelen, hogy Nagyvárad az a századeleji vidéki város, ahol egy Ady-szabású egyéniség jól érezte magát: rendkívül sokrétű érdeklődése kielégült, szűk szerkesztőségi szobájából és a kávéházi asztalok mellől nagyon messzire elláthatott. Nagyvárad érett volt arra, hogy társadalmának méhében megszülessen valami új. Ennek a várakozásnak ad hangot Biró Lajos is: „Egy nagyszerű alkotóerő, egy felséges termékeny lélek kellene, amely beszív mindent, amit tudás és haladás teremtett és megtermékenyül tőle. Amit az az erő, az a lélek alkotna, az volna az új irodalom, az szólna a mi szívünkhöz, a mi elménkhez, a mi lelkünkhöz... Ennek az írónak, ezeknek az íróknak, el kell jönniök nemsokára. Az idő érett.”¹⁵ Talán nem sokat tévedünk, ha azt hisszük, hogy ezeket a sorokat írva Biró is Adyra gondolt. Az azonban semmiképpen sem lehet vitás, hogy az Ady—Biró—Halász újságírói és baráti hármasnak, mely a három legolvasottabb lapon keresztül (Nagyváradit Napló, Szabadság, Nagyváradit Friss Ujság) befolyásolta a nagyváradit közvéleményt, kétségtelenül nagy szerepe volt abban, hogy Nagyvárad büszkén viselte városias jellegét, hogy kicsit még a főváros előtt járónak is érezte magát, hogy kiérdemelte a Kőrösparti Athén nevet — ahogyan Ady is írta.¹⁶

Mert Ady, akinek neve a fővárosi sajtóban még csak meg sem jelenik ekkor, Nagyváradon, sőt a vidéki sajtóban is már valaki. Harcos támadó cikkeire már felfigyelnek ugyan a fővárosi klerikális lapok is, idézik és vitatkoznak vele, a nevét azonban nem írják le, ugyanúgy, ahogy lelkes együttérző cikkeit sem méltatja neve említésére sem Vázsonyi Vilmos, sem Bródy Sándor, noha ők is idézik lapjaikban Ady cikkeit. A nagy ellenfelek, akik közül Bartha Miklós és Prohászka Ottokár személyével már nagyon gyakran és nagyon élesen foglalkozik, még csak vitára sem méltatják. Annál többet vitázik Adyval a vidéki sajtó, főleg a nagyváradit, a debreceni és a szegedi.

Nagyváradon kezd érlelődni Adyban az a gondolat, hogy „A városos Magyarország talán utolsó lehetősége és kerete egy lehető Magyarország”.¹⁷ Itt mondja ki először, hogy

¹³ A hétről. NN 1902. okt. 26.

¹⁴ A hétről. NN 1902. márc. 16.

¹⁵ Szabadság 1902. máj. 11.

¹⁶ A hétről. 1902. jún. 29.

¹⁷ Városos Magyarország. Világ 1911. febr. 7.

„kultúrország jó sokára leszünk még s ha leszünk, a városok által leszünk”.¹⁸ Rendkívül nagybecsülte Nagyváradban azt „a kivételes öntudatot és készséget, mellyel várossá és modernné akart lenni”.¹⁹ Nyilvánvaló, hogy az a lázas ütemű polgárosodás, melynek a maradi Debrecen után Nagyváradon tanúja volt, érteti meg vele, hogy a városos Magyarország a haladás egyetlen útja. Első pillanatra ellentmondásosnak tűnik azonban ugyanakkor nagy ellenszenv az ország fővárosa, Budapest iránt. Ez az ellenszenv sokáig megmarad Adyban az „Átok-város”, „csúf Budapest” iránt és később is csak némileg enyhül azzal egyidejűleg, hogy a forradalom reménye Budapesthez kapcsolódik benne. Ady Budapest-ellenessége 1902-ben látszatra beleilleszkedett a nemzetietlen és erkölcstelen Budapest és a romlatlan vidék ellentétbe, melyet a konzervatívok konstruáltak a polgárosodó Magyarországon. Ilyen sorokat olvashatunk publicisztikájában: „szinte megdöbbenő az az általános csömör, mellyel immár majdnem az egész ország néz az ő drága székesfővárosára . . . hiszen nem magyar, khaotikus, megmétélyezett, reménytelen és lehetetlen egy város a mi Budapestünk.”²⁰ „Higyjék el, hogy a félbarbár Bukarest erkölcstelensége csupán formaság és ötlet Budapestéhez s a többi apróbb magyar Budapestéhez képest”.²¹ „E város megcsinálásából hiányzott a realitás, az igazság, le kell hát zuhannia a meg nem érdemelt pölcéről. Csupa üresség Budapest. Éhező ezreivel, léha cifrázkodásával, ki nem alakulható társadalmával, kokott-kultuszával, undok születési és pénzarisztokráciájával, züllött irodalmi életével, kétségbeejtő képet nyújt a magyar metropolisz”.²² Látszatra nem sokban különbözik Herczeg Ferenc véleménye Adyétól: „Az ország fővárosa, de nem nőtt ki a nemzet testéből.”²³ Lényegében azonban semmiképpen sem azonosítható Ady Budapest-ellenessége a reakció „bűnös Budapest” koncepciójával, mely csirájában már a század elején kialakult s később a kurzus kedvelt jelszava lett. Hogy Ady nem Budapesttel az élen álmodja meg a városos Magyarországot, azt csak akkor érthetjük meg, ha beleéljük magunkat a nagyváradai újságíró helyzetébe. A kor vidéki sajtójában általános téma volt a főváros és vidék ellentéte és erre a budapesti sajtó elég okot is ad. Sommásan elmaradottnak és kultúrátlannak tartja a vidéket. A Nagyváradai Naplóban ilyen címekek olvashatunk egyre-másra: *Vidéki nézetek. Magas lóról. A leparasztozott vidék. A jó vidék. A vidék ébredése* stb. Adyt is debreceni újságíró kora óta foglalkoztatja a kérdés.²⁴ A fővárosi lapok, noha tele vannak a leghajmeresztőbb pesti bűnügyekkel, főlényesen „vidéki erkölcsök”-ről írnak. Budapestnek és a vidéknek ebben a harcában Ady természetesen a vidék mellé áll és egy kicsit vidéki marad egész életében. De táplálja Budapest iránti ellenszenvét a fővárosból jött orfeum és brettli ízléstelen divatja is, mely ellen ugyancsak elkeseredetten küzd egész nagyváradai újságírói pályája alatt, mert veszélyeztetve látja e divat által a színvonalas színházi kultúrát. Hogy Budapest sohasem lett számára a városiasság eszményképe, ahhoz talán az is hozzájárult, hogy Nagyváradról mindjárt Párizsba került és mindvégig Párizs maradt számára a Metropolis. Budapest pedig, legalábbis a századfordulón nekilendült építészeti fejlődésének stílusával, inkább egy keleti Bécsre emlékeztethette. De későbbi Budapest-ellenszenvének okairól már előre árulkodnak az olyan kitételek, mint a fent idézett sorokban az „éhező ezrek”, vagy az „undok pénzarisztokácia”. Világos, hogy ha ilyeneket ír: „Itt Budapestén csúf az élet”,²⁵ akkor arra a

¹⁸ A kultúra ígéretei. — A magyar városok. NN. 1902. júl. 25.

¹⁹ Nemzeti főváros. 1902. júl. 29.

²⁰ A kultúra ígéretei. NN 1902. júl. 25.

²¹ A hétről. 1902. jún. 1.

²² A hétről. 1902. márc. 2.

²³ HERCZEG FERENC: A dada NN 1902. márc. 2.

²⁴ A fővárosi kritika. Debreczen 1899. máj. 29. Lumbágó és penitencia. Debreczen 1899. jún. 12. Nem lesz premier. Szabadság 1900. jan. 17. Dicsérnek bennünket. Szabadság 1900. jan. 28. Vidéki erkölcs. Szabadság 1900. júl. 21. Színigazgató és kritikus. Szabadság 1900. nov. 16. Le a „Tarka Színpadig”. NN 1901. okt. 10. A hétről. NN 1901. dec. 22.

²⁵ Költés Átok-városból. Új versek.

fővárosra gondol, ahol „Húsz esztendő legénynek vackán álmodik a nyomor”.²⁶ Az a főváros maradt Ady számára mindvégig idegen, mely — mint a rohamosan polgárosodó nagyvárosok általában — külső képében is oly jellegzetesen magán viselte a kapitalizmus ellentéteinek nyomait, mint az Andrásy-úti talmi palotásor és a ferencvárosi munkásnegyedek.

1902-ben még mindenképpen Nagyvárad a városiasság mintaképe Ady szemében. A lokálpatriotizmus vádjá ellen eleve tiltakozik: „Nálam ez nem lehet lokálpatrióta rajongás, mert én nem vagyok ősváradi... sőt nem is kötöttem s nem is szándékozom kötni Nagyváradhoz az életem sorát. De szeretem, becsülöm és sokratartom e várost, mert magyar, merész, munkás és modern. E város lelkében tehát benne van az én credom.”²⁷ Szegedről visszatérve csak megerősödik benne az a hit, hogy a kultúra ígéretei a magyar városok, de nem „azok az elzárkózottan, régen és tisztán magyar lakosságú városok, melyek a földet művelő Alföldön termettek”. „Azokban a városokban látjuk az ígéretet valóbbszínűnek, erősebbnek, hol a magyarságnak *nagy harccal kellett magába olvasztania idegen elemeket*. Arad, Nagyvárad, Pozsony, Kassa, Temesvár, Győr, Pécs és Miskolc inkább ígéretei a jövőendő kultúrának, mint a palotás Szeged.”²⁸ Ez az idézet is világosan bizonyítja, hogy Ady Budapest-ellenessége egészen más gyökerű, mint a reakcióé, mely elsősorban a főváros idegenségét hangoztatta. A szegedi lokálpatriotizmus természetesen azonnal fölhorokan és a Szeged és vidéke névtelen cikkben féltékenységgel vádolja meg Adyt: „Ime a Szeged nagy haladására, óriási város erejére, elsőségére irigy kisebb vidéki város féltékeny hangja.”²⁹ Különösen bántja a szegedi újságíró, hogy „még Pozsony sárgafelete városát is” Szeged elébe helyezi. Milyen pokoli nehéz lehetett Adynak ennyi provincializmus és műhazafiság láttára kitartani történelmi tisztánlátása mellett. Dehát mit tehetett volna mást? Rezignáltan jegyzi meg válaszában: „A gondolkozásunk nem egészen vicinális s annyi luxust megengedünk magunknak, hogy egy kissé emelkedetten vizsgáljuk olykor a dolgokat.”³⁰ Nem gúnyolódik, nem fölényeskedik, mint egyéb vitáiban szokta. Látszik, hogy szíve legmélyéről jövő keserűség tör fel benne, dehogysis a lokálpatrióta beszél belőle, csak megkezdte harcát a „magyar pokollal”. „Mi becsületesen nézzük Szegedet. Lakossága nagyobb zömét a városi élettől idegenkedőnek, lépéseit nagyon kényelmeseknek, intézményeit öreg szabásúaknak, céljait frázisok után indulóknak, magyarságát kissé ázsziainak, sujtásosnak s naivnak látjuk. Mindez azonban nem ró Szegedre fátumot, csak a mi hitünket gyöngíti meg.”³¹ De a Szeged és vidéke szűklátókörű újságírója csak nem érti meg: „Ki az, aki így beszél nyilvánosan Szegedről, az ország második s a magyarság első kulturvárosáról? Minthogy magyar ember — csakugyan *Herosztratesz* az. Hiszen Szegedben nem egy várost, hanem a magyarság összes alkotó erejét, fejlődésképeségét, agyának, lelkének európai tulajdonságát tagadja meg.”³² És a névtelen szegedi újságíróé a kétes érdem, hogy Adyt először illeti a kozmopolitizmus vádjával. „Ezzel a hanggal mostanában sűrűen találkozunk. Van egy szekta az országban, mely imádja a külföldet, az ún. »európaít« ezt a kozmopolita valamit, mely bennünk mindent utál, ami ezzel ellentétben van.”³³ Ennyi értetlenségre már nem válaszol, de nyomasztó gondjait a magyar városok provincializmusa miatt elmondja Debrecenről is. „Debrecen éli a legelzárkózottabb életet a magyar városok között. Az ősbereceni vér átítatja még a bevándoroltakat is. Józan, zárkózott, keletien kényelmes, apathikus s ijesztően konzervatív a debreceni szellem. És nem is olyan tipikusan magyar, mint az idegen hinné, mert még a szzmaláng is hiányzik belőle s fél a nagy lendületektől. Ellenben él benne valami érthet-

²⁶ Álmodik a nyomor. Szeretném, ha szeretnék.

²⁷ Várad és Debrecen. NN 1902. aug. 13.

²⁸ A kultúra ígéretei. NN 1902. júl. 25.

²⁹ Szeged és vidéke 1902. júl. 27.

³⁰ Nemzeti főváros. NN 1902. júl. 29.

³¹ Uo.

³² Szeged és vidéke 1902. júl. 31.

³³ Uo.

lenül tultengő, nagy büszkeség... megöl mindent Debrecenben az elzsirosodás... Debrecenből hiányzik az intelligenciának, a kulturára hajlásnak egy nagy kritériuma: az érdeklődés minden iránt. Bizonyos kedélyes, patriárkális borozgatás és szalonnázás a debreceni élet... A debreceni Kossuth-párt antiszemita lapja fejezi ki legjobban a debreceni szellemet s ez a lap azt dudolja folyton: ordítás a honért, sujtás, szür, zsinór, kerek kalpag, zsir, bor és szüzi erkölcs... És Debrecen in hoc signo — alszik.”³⁴ Ady ez alkalommal tévedett: cikke következményeképpen nem érte „egy pár debreceni káromkodás Nagyváradot, a talmivárost”; Zoltai Lajos tudós debreceni újságíró közül hosszú és unalmas történeti fejtegetést Debrecen múltjáról, ami pedig Ady konkrét mondanivalóját illeti, azt ugyanúgy félreérti, mint a Szeged és vidéke névtelen újságírója, s a sorok közt ugyanúgy magyargyalázzással vádolja Adyt, mint amaz. „Csodálkozunk-e ellenségeink ferdítésein, mikor az is, aki véreb, nyelvében, hitében a debreceniekkel testvér, aki a debreceni kollégium emlőin táplálkozott: nyilvánosan, éppen vegyes ajku város hírlapjában diffamálja imigy a magyarság első városát, a mindig s minden ízében magyar Debrecent, ennek a szellemét, munkáját, intézményeit, érzületét, mondjuk a — becsületét. Ugyan micsoda célja, micsoda haszna van az ilyen kitöréseknek. És mit szólnak reánk amugy is gyűlölettel, kicsinléssel néző nemzetiségek az ilyen önrágalmazáshoz?”³⁵ Ady válaszában hangja ugyanolyan, mint a szegedi vitában: bölcs és önérzetes: „Nem vagyok monografus... Vagyok egyszerű újságíró, ki jó látású és becsületes akar lenni mindig s aki a maga becsületesnek tartott impresszióit nem szereti lenyelni... Ez az én hitem és programom nem kaphat táplálékot Debrecenből. Ahol a konzervativizmus szervi baj s az öntelt vad magyarság fékezhetetlen indulat, onnan én nem kaphatok sem kulturára, sem magyarságra semmit.”³⁶ Zoltai röviden és ismét higgadtan válaszol, a Debrecen névtelen cikkírója pedig békéltető szavak kíséretében közli Ady fent idézett válaszcikkét teljes terjedelmében. A két város közti vitába ekkor Biró Lajos is beleszól, és néhány vaskos mondattal még megszerzi Ady érveit: „A pugris-szellem uralkodik ebben a tunya városban, amelynek szellemi élete esztendőnk óta nem produkált semmit, amelynek közléte egy eredeti gondolatot, egy ötletet, egy tervet, vagy egy új jelszót nem mutathat, amely még a magyarságból is kiábrándítana, ha nem tudnók, hogy magyarsága inkább tatárság, ázsiaiasság, mint magyarság, amely... nem nevezi el a színházat Csokonairól, mert Csokonai bohém volt.”³⁷ Biró cikke nyomán átszakadnak a debreceni udvariasság zsilipjei. Móri Pál a Debrecenben³⁸, a Debreceni Napló és a Debreceni Újság névtelen cikkírója, sőt a Szabadság új főszerkesztője, Rudnyánszky Gyula is bekapcsolódik a vitába³⁹ amely rövidesen kölcsönös rágalmazássá fajul és teljesen elszakad Ady eredeti céljától.

A Debrecen vita késői visszhangjaként ifj. Móri Pál — mint később is oly sokan a reakciós táborból — megpróbálja megmenteni Ady lelkét, aki „pusztít, rombol, tagad, csufolkodik, gyűlölködik azon körben: meddig ereje hat és éppen azokkal szemben mostoha, kiknek véréből származik”.⁴⁰ Ady megköszöni, „nem vágyik vissza abba a magyar bőrbe, mely sujtásos, sallangos, zsinóros, betyáros ruhát kér. Eléggé magyar ő, mert hogy nem is lehet más s az a harag, melyet ő a reakciós magyarság, olcsó nacionalizmus, fajtenyésztés, agrarizmus iránt érez, mindenkiiben megvan, aki amellett, hogy magyar ember, kultürember is akar lenni”. Milyen megható igyekezettel próbálja megmagyarázni a debreceni újságíróknak, mint annak idején a szegedinek, hogy ő nem egy kisváros szűk érdekeiben, hanem a történelemben gondolkodik. „De az Ady Endre kétségei nem olyanok, amilyeneket ifj. Móri Pál

³⁴ A magyar városok. — A zsiros város. 1902. aug. 1.

³⁵ ZOLTAI LAJOS: Várad és Debrecen. Debrecen és NN 1902. aug. 9.

³⁶ Várad és Debrecen. — Válasz egy apológiára. NN 1902. aug. 13.

³⁷ Szabadság 1902. aug. 24.

³⁸ Nagyvárad agyarkodások Debrecen ellen. Debrecen 1902. aug. 26.

³⁹ Nagyvárad kontra Debrecen. Szabadság (Debrecen) 1902. szept. 3.

⁴⁰ Debrecen 1902.

Pál sejt. Egy csöppet magasabb régiókból valók. Egyébként világosan lát, céljait ismeri, s életével tud rendelkezni Ady Endre . . . Velünk volna ifj. Móricz Pál ha sorsa a szűk mezszyék helyett az országutra hozta volna ki, ahonnan látni lehet.”⁴¹

Még egy jelentéktelenebb vitája van ebben az esztendőben a kaposvári sajtóval. Amolyan félvárosnak mondja Kaposvárt, mely „nem tudja eldönteni, hogy kisváros maradjon-e vagy nagyváros legyen,”⁴² de a kaposváriak tiltakozása, melyet a város kiváló szaporodási arányszámára alapoztak, nem engedi a vitát kibontakozni s az csakhamar nevetségbe fullad.

Köztudomású, hogy Ady politikai fejlődésében nagyon hamar túl jut a polgári liberalizmuson, egyes kérdésekben a polgári radikálisoknál is haladóbb álláspontot foglal el, és egyre közelebb kerül a forradalmi munkásmozgalom nézeteihez. Azt azonban még sohasem bizonyítottuk elég meggyőző filológiai eszközökkel, hogy ez már 1902-ben bekövetkezik.

Bóka László még csak intuícióval regisztrálja ezt a tényt: „Valójában már csak egy fontos, leleplező fölismerésre lenne még szüksége arra, hogy meglássa: feudális, klerikális reakció és a polgári liberalizmus között sokkal kisebb az ellentét, mint a polgári liberálisizmus és a szocialista munkásmozgalom között. Nemsokára ennek a felismerésnek ideje is eljő, a reakció ostoba aljassága valósággal kézenfogva vezeti Adyt a helyes útra.”⁴³

Leegyszerűsítés volna azt hinni, hogy csak a reakció aljassága vezeti el Adyt az igazsághoz. Sok indítást kap a haladó mozgalmaktól is, radikálisoktól és szociáldemokratáktól. Bámulatós érzékkel figyel fel egy-egy világos összefüggésre, akármilyen burkolt formában jelentkeznek is az. A pécsi jogakadémia tanára, dr. Bors Emil hosszú fejtegetést közöl a Huszadik Században a római- és egyházjog tanításáról, melyben többek közt a liberalizmusról is elmélkedik és azt mondja: „Még megérjük, hogy ezt a rohamosan elzúlló liberalizmust a főrendek fogják a végelpusztulástól megmenteni, hogy — golyófogóul használhassák a szociáldemokrácia ellen.”⁴⁴ Ady felfigyel a cikke. Most már minden érdekl, ami Bors Emil körül történik (klerikális tüntetések Bors ellen) és nem egy cikkében visszatér az ismeretlen jogakadémiai tanár nevére és főleg erre a gondolatára. Amikor pedig néhány héttel később Károlyi Sándor agrárius vezér harcias beszédet mond az uzsora ellen, gondosan kerülve a földuzsora kérdését, akkor Ady ismét Bors Emilre hivatkozik: „Pár soros írásban a lelkem odaadását küldeném most Bors Emilnek, mert aki próféta, az odaadást érdemel. Csendülj fel homéri kacaj! A profécia máris beteljesedett. Egy szegény klerikális féreg, aki alig tizenöt-húszezer holdnak lehet csak ura, ime megdőbben a plutokrácia növekedésétől és mégjobban megdőbben a közelgő szocializmustól. Ilyen körülmények között egyebet nem tehet: fölcsap a demokrácia apostolának. Hiszen ez mesébe illő! Hiszen ez csodás! Hiszen, ha a szociáldemokraták tábora gyorsan szaporodik, megérjük még, hogy Vázsonyi Vilmos mellett találjuk gr. Károlyi Sándorékat!”⁴⁵ Milyen nagy lépés ez a Tiszák ortodox liberalizmusáért lelkesedő magatartáshoz képest! Bár ha igazságosak akarunk lenni, akkor azt is látnunk kell, hogy azokban a cikkeken mindig a Széll elleni hangsúly volt a lényeges Adynál, nem pedig a Tiszákhoz való hűség.

Ahogy egy ideig a Tiszákban, úgy látja 1901 végén, 1902 elején Vázsonyiban a liberalizmus megtestesülését. És ahogy Tisza Kálmánt megtagadja, mikor úgy látja, hogy saját eszményeit árulta el a Szélllel való paktálásban,⁴⁶ és a végzet betelésének tartja Tisza képviselői bukását, ugyanúgy kerül szembe Vázsonyival (hogy később majd végképp megtagadja) már 1902-ben, mikor Vázsonyi vezércikket ír az 1848. XX. t. c. ellen, mely azt mondta ki, hogy az állam egyformán tartozik segíteni valamennyi egyházat. „Ugy látjuk mi — írja

⁴¹ Egy tárcacikk. NN 1902. nov. 6.

⁴² Thália pongyolában. NN 1902. júl. 6.

⁴³ BÓKA LÁSZLÓ: i. m. 267.

⁴⁴ Huszadik Század (1902) 304.

⁴⁵ Kártevő Sándor beszéde. NN 1902. máj. 29.

⁴⁶ Refleksiók egy bukáshoz. NN 1901. okt. 5.

Ady — hogy Vázsonyi nem hisz eléggé a maga igazában... A napokban irt egy vezércikket, melyben az 1848. XX. ellen foglal állást. Miért? A kulturharctól fél? Hiszen azt már ugysem kerülhetjük ki? Hát nem látja, hogy az 1848. XX. tulajdonképpen a szekularizációt jelenti? Hát még Vázsonyi Vilmos is fél ettől?... A szociáldemokrácia imponáló tömeget hódított meg már s akkor ezt az óriási tömeget is meg kell ölni, mert a sok-sok között a szekularizációt is követeli, ami voltaképpen első lépés volna szerintük a demokratikus átalakulás felé.”⁴⁷ Pedig mikor ezt leírja, éppen Nagyváradra várják Vázsonyit és Ady a Vázsonyi mellett lelkesen tüntetők élén halad.

Hogy mennyire túl van már az ortodox polgári liberalizmus eszméin, az rögtön szemünkbe tűnik, ha a parlamentarizmusról, a polgári liberalizmusnak erről a szent bálványáról szóló vélekedéseit sorra vesszük. Ady komolytalannak és veszedelmesnek tartja a feudális Magyarországot-képviselő parlamentet, mert obstrukciós játékaival eltereli az ország figyelmét a komoly, nagy kérdésekről és mert jól látja, hogy összetételénél, avult közjogi konstrukciójánál fogva nem képes megoldani semmit. Maró gúnyval ír a választásokról, a petíciókról, a mentelmi jogról. „A magyar parlamentarizmus komédia.”⁴⁸ És mikor a polgári demokraták, a radikálisok, sőt még a magyar szociáldemokraták is nagy jelentőséget tulajdonítanak a „parlamentari demokráciának”, Ady a magyar parlamentarizmus bírálatában ugyanarra a konklúzióra jut, mint Marx az általános választójogról szólva a burzsoá parlamentről: („Ahelyett, hogy három vagy hatévenként egyszer eldöntse, hogy a parlamentben az uralkodóosztálynak melyik tagja képviselje és nyomja el a népet...”⁴⁹) „A parlamentarizmust elnyelte az osztály-önzés és a korlátoltság”...⁵⁰ „Az osztályuralomnak szövetkezete a parlament.”⁵¹ „A parlamentarizmus is csak járja le magát a mai formájában. Gyorsabban valósul meg legalább az igazi népképviselést...”⁵² „Mindenünnen lángolhat ki forradalom, csak éppen a parlamentből nem.”⁵³ A magyar parlamentet az „immár legbalkánibb parlamentnek” tartja,⁵⁴ tagjait „impotens gyülekezetnek.”⁵⁵ „Csak azt nem tudjuk, hogy vajon züllhet-e még tovább, süllyedhet-e még tovább a magyar parlament.”⁵⁶

Az állandóan napirenden levő nemzetiségi izgatások sorából is kiemelkedik provokatív jellegével a Pavlovics ügy. (Pavlovics Ljubomir szerb nemzetiségi képviselőt a magyar parlamentben és a sajtóban a legdurvább inzultusokkal halmozzák el, mert az állítólag felpofozott néhány szerb gyereket, aki a nagyikikindai állomáson a Szózatot és a Himnuszot énekelte. Hosszú vizsgálat után kiderült Pavlovics ártatlansága.) A radikális-szabadkőműves Budapesti Naplóban Vészi fújja fel az ügyet, de az egész magyar sajtó, a baloldali is egyöntetűen Pavlovics ellen foglal állást. Vázsonyi, sőt még a szociáldemokraták is csak a parlamentarizmus megsértését látják a Pavlovics elleni hajszában (ki akarták pofozni a parlamentből) és szemforgató módon igyekeznek elhatárolni magukat Pavlovicstól, a „hazaárulótól”. A szociáldemokraták népgyűlést rendeznek, hogy tüntessenek a parlamentarizmus megsértése ellen. „A parlamentből kizárt munkásság meg fogja, magával a parlament tagjaival szemben, védelmezni magát a parlamentarizmust.” — írja a Népszava.⁵⁷ Ady meglátja a kérdés lényegét, a nemzetiségi uszítást, leleplezi a parlamentarizmus hazugságait és védelmére kel Pavlovicsnak, akit igazi népképviselőnek tart:

⁴⁷ Vázsonyi Vilmos Nagyváradon. NN 1902. ápr. 12.

⁴⁸ Mimikri. NN 1902. márc. 7.

⁴⁹ Polgárháború Franciaországban. MARX—ENGELS: Válogatott Művei I. 503.

⁵⁰ A sajtó és a parlament. NN 1902. okt. 10.

⁵¹ Szégyen. NN 1902. jún. 20.

⁵² A margittai mandátum esete. NN 1902. máj. 22.

⁵³ Forradalom. NN 1902. nov. 23.

⁵⁴ Menjünk vissza Ázsiába. NN 1902. jan. 31.

⁵⁵ Forradalom. NN 1902. nov. 23.

⁵⁶ A sajtó és a parlament. NN 1902. okt. 10.

⁵⁷ Parlamenti merénylet a parlamentarizmus ellen. Népszava 1902. ápr. 21.

„Mi azt látjuk, az ő népe küldte, s az ő népén kívül nem ismer fölöttes hatalmat . . . Látta, hogy a parlamentnél ebben az országban nagyobb hatalom a kaszinó.”⁵⁸ Pedig Ady ekkor még nem lát tisztán a nemzetiségi kérdésben. Inkább nagy igazságérzete segíti. A nemzetiségi kérdés megoldását valamilyen ködös „kulturális hegemonia” kialakításában látja: „Egyetlen lehető magyar politika a kulturállam kiépítése ugyan, de a magyar fajta teljes diadalra juttatásával. Ez persze nem azonos sem a klerikális hajlandóságú magyarok nacionalizmusával, sem a debreceni szittyák vadmagyarságával. Inkább valami összepárosítása Bánffy Dezsőnek, az erdélyi kálvinistának s Vázsonyi Vilmosnak, a nagyon rettegett terézvárosinak.”⁵⁹

A szabadkőművesekkel addig megy együtt, míg azok valóban az aufkléristák tanait valószínűsítik meg. A magyarországi szabadkőművesség ekkoriban korántsem volt egységes, a magyarországi szimbolikus nagypáholy nem volt a magyarországi páholyok centralizált vezető ereje. Az egyes páholyok a helyi haladó polgárság ereje szerint vallottak haladóbb, vagy esetleg teljesen retrográd nézeteket. Voltak felekezeti alapon álló páholyok is, és a felekezetiességet egyáltalában nem volt hajlandó elítélni a nagypáholy. Még nagyobb volt az ellentét az egyes külföldi szabadkőműves szervezetek között, ami jól tükröződik a szabadkőművesek magyarországi lapjának, a Keletnek hasábjain. A magyarországi páholyok közül a nagyváradi László király páholy egyike volt a leghaladóbbaknak. A nagyváradi szabadkőművesek kérték a felekezetiességet elítélését és az alkotmány olyan irányú megváltoztatását, hogy politikai kérdéseket is felvethessenek a páholyokban. Nagyváradon csaknem az egész radikális polgárság szabadkőműves, vagy szimpatizáns volt. A Nagyváradi Napló nemcsak rendszeresen közli a László király páholy tevékenységéről szóló beszámolókat, hanem népszerűsíti is akcióikat és a szabadkőműves eszméket. A Vázsonyi érdeklében rendezett párbaj-ellenes tüntetést, melynek szervezői közt Ady is szerepelt, a szabadkőművesek kezdeményezték 1901 őszén.⁶⁰ Rendszeresen foglalkozik a Nagyváradi Napló, sőt maga Ady is cikkeiben a szabadkőművesek ingyen kenyér és ingyen tej akcióival.⁶¹

A genfi nemzetközi szabadkőműves kongresszusnak kétszer is vezércikket szentelnek, egyszer Ady szignált cikkét,⁶² holott erről a kongresszusról az egész magyar sajtóban a Kelet kivételével csak néhány lap tesz egy-két soros említést.

Ady a felekezetiességet elleni harcban kapta a legtöbb ihletést a szabadkőművesektől. Nagyváradi újságírói működése idején szinte állandó rovata volt a klerikális lapokkal, különösen az Alkotmánnyal folytatott vita, csipkelődés, gúnyolódás: A francia kultúrharc eseményeit szinte napról napra számontartja és intő példaként tárja a magyar társadalom elé.

Csakhogy Ady a felekezetiességek kérdésében is tovább megy, mint a szabadkőművesek. A kérdést kivonja a szabadkőművesség elvont morális szempontú megítélése alól, társadalmi szempontból vizsgálja és megállapítja, hogy a felekezetiességek a magyar társadalom egyik legsúlyosabb rákfeneje. Ezért harcol szakadatlanul a kérdés legfőbb élesztője, a katolikus klerikalizmus ellen, de minden más, protestáns és zsidó felekezetiességre is érzékenyen reagál. Adynak ezek a harcai közismertek, nem kell rá példát idéznünk. Az is köz tudott, milyen kiváló érzékkel figyel fel a magyar klerikalizmus egyik legnagyobb alakjának, Prohászkanak működésére már akkor, mikor annak népszerűségét még nem pecsételte meg a reakció.⁶³ És nemcsak fölfigyel, hanem minduntalan visszatér rá, ha csak egy fél mondattal is, amit csak akkor tesz, ha veszélyes ellenfele van szó, mint pl. Bartha Miklós. Prohászka és Bartha a magyar kétfejű sasnak, a klerikalizmusnak és a nacionalizmusnak a megtestesítője ez idő tájt Ady szemében. A magyar progresszió és benne a szabadkőművesség gyen-

⁵⁸ Szégyen. NN 1902. jún. 20.

⁵⁹ Várad és Debreczen. NN 1902. aug. 13.

⁶⁰ Kelet. 8—9. sz. 239.

⁶¹ Anya és leánya. NN 1902. okt. 19. Az ingyen kenyér morálja. NN 1902. dec. 21.

⁶² Szövetkezés a világosság nevében. NN 1902. szept. 13.

⁶³ Anya és leánya. NN 1902. okt. 19.

geségére jellemző, hogy Adyn kívül senki sem ismerte fel idejében Prohászkaiban a reakció vezér egyéniségét. Még a *haladás* hívei is valamiféle modern katolikust, újtípusú papot láttak benne, akivel bizonyos közösséget lehet vállalni. Vészi, aki szintén szabadkőműves volt, vezércikkben ünnepli az 1902-es katolikus nagygyűlés után, nagyváradi szereplése után pedig, 1903. januárban a nagyváradi híres radikális szabadkőművesek is „tömjéneztek” Prohászkaiban, ami ellen Ady szót is emelt.⁶⁴

Adynak éles füle volt a demagóg szövegek kihallására még akkor is, ha a legmeggyőzőbb elvekkel körítve tállalták azokat. Az egész magyar haladó sajtó részt vesz a klerikális lapok kezdeményezte erkölcs-hadjáratban. Ennek az erkölcháborúnak az volt a lényege, hogy a különösen Budapesten egyre jobban felszökő bűnözési statisztika ellen jobb erkölcsök meghirdetésével kell harcolni. Egyik lehangosabb bajnoka természetesen Bartha Miklós volt. „A szemétirodalom fekélyvel borítja be az erkölcsöt. Aki figyel, már is látja a gennyesedést. Mikor feloszlásnak indul ez a megfertőzött erkölcs, akkor megsemmisül a fék is. Azután hajrá! Kezdetét veszi a mindenható összeomlás.”⁶⁵ Ady pontosan látja, hogy a bűnözés legfőbb okai a társadalmi bajok, több ízben leleplezi tehát az erkölcháború politikai hátterét. „Ez az erkölcharc pokoli módon egy csapással akarja preparálni a magyar társadalmat a reakcióra s el akarja vonni és vonatni a figyelmet azokról az égető nehéz kérdésekről, melyeket meg kell oldania az országnak s melyeket csak radikálisan lehet megoldani. A reakció mindig az erkölcsök hamis jelszavával lopakodott be.”⁶⁶ „Ha az erkölcs kevés ebben az országban, más a tennivalónk. Jobban és világosabban kell nevelni gyermekeinket s kiegyenlíteni, eloszlatni a nagy szociális igazságtalanságokat.”⁶⁷ A szemforgató erkölcsök elleni harc jegyében üdvözlí örömmel Bródy *Dadáját* is. „Ez a nagy erkölcmánia a nagy farizeusság színjátéka . . . Ezt a kis színjátékot Bodnár Zsigmond dr. növekvő idealizmusnak, a klerikálisok a társadalom vallás-erkölcsi alapokra fektetésének s mi szótárszegény kis írástudók reakciónak nevezzük.”⁶⁸ Megint Ady az egyetlen az egész magyar sajtóban, aki leleplezett egy demagóg hazugságot. „Az erkölcmánia beugrasztott mindenkit, a legmegbízhatóbb liberálisokat, sőt — és ez tragikomikus valóság — a szocialistákat.”⁶⁹

Ady a szociális bajok orvoslását már 1902. legelején is csak a társadalom nagy átalakulásával véli lehetségesnek. „Ez ország társadalmának gyökeres nagy átalakuláson kellene átmennie, de nagyon sokaknak áll érdekükben, hogy ez az átalakulás meg ne történjék. Igazságossággal kellene szolgálni sok-sok elnyomottnak, nyomorgónak, de az igazságosságtól félnek a kiváltságosok. Hogy hát az átalakulást megakadályozzák: adnak a beugratható naivnak vallás maszlagot, hazafias maszlagot, erkölcs-maszlagot s száll az ige a főpapok székéből, főurak ajkáról: »Legyetek vallásosak és erkölcsösek».”⁷⁰ Kertelés nélkül kimondja minden demagógiával szemben: „Mi azt tartjuk és hirdetjük, hogy a mai társadalmi viszonyok tarthatatlanok.”⁷¹ Pár nappal később pedig ezt írja: „Valami erős viharok kell végigsöpörni a magyar társadalmat, közéletet. De milyen lesz és mikor jön ez a vihar?”^{71/a} Nemsokára pedig már nyíltan kimondja, hogy ez az átalakulás a forradalom. „Hát forradalom lesz? Bizony ez nem lehetetlen.”⁷² „Én mondom önöknek, hogy a világ szociális átalakítását nem a rendőrfőkapitányok fogják megcsinálni, s majd ha a Marseillaise elkopik, az új forradalmi indulót sem rendőr fogja komponálni.”⁷³ S ettől kezdve állandóan

⁶⁴ Prohászka és vidéke. NN 1903. jan. 23.

⁶⁵ BARTHA MIKLÓS: Szemétirodalom. Ellenzék 1902. aug. 5.

⁶⁶ Az erkölcs jegyében. NN 1902. aug. 31.

⁶⁷ Uo.

⁶⁸ A hétről. NN 1902. jan. 12.

⁶⁹ Az erkölcs jegyében. NN 1902. aug. 31.

⁷⁰ A hétről. NN 1902. jan. 12.

⁷¹ A társadalmi viszonyok. NN 1902. ápr. 23.

^{71/a} A hétről. NN 1902. ápr. 27.

⁷² Forradalom. NN 1902. nov. 23.

⁷³ A hétről. NN 1902. máj. 11.

visszatér rá: „És az erkölcsi csődből csak sok mártírok, próféták halála és nagy fölforgató forradalom mentheti ki a világot.”⁷⁴

Itt, a társadalmi bajok orvoslásának módjában tér el Ady végképpen a polgári liberálisoktól és a szabadkőművesektől. A szabadkőművesek a legégetőbb szociális kérdéseket társadalmi jótékonyág útján akarják megoldani. Ady — noha mint mondtuk — sok kérdésben együtt harcol a szabadkőművesekkel, megvédi azokat Schlauch Lőrincsel⁷⁵ vagy Prohászkaival⁷⁶ szemben, de a szabadkőműves akciók lényegét illetően nem hagyja magát megtéveszteni. „Az ingyen kenyér legfőbb morálja aztán mégis csak az, hogy sokáig nem lehet ám ingyen kenyérral tolni, halasztani egy nagy problémát.”⁷⁷ Egy év múlva, 1903 végén már támadja is a szabadkőműveseket.⁷⁸

Sajátosan színezi Ady radikalizmusát ebben az időben az, hogy a protestantizmust, ha történelmi szerepét betöltöttnek hiszi is — bizonyos mértékben a haladással, a szabadgondolkodással azonosítja. Ennek a felfogásnak a gyökerei nyilvánvalóan az otthoni élményekre, a zilahi kollégium szabad szellemére nyúlnak vissza: egy kicsit mindvégig a protestáns prédikátorok örökösének érzi magát. De hozzájárult a nagyváradi társadalom olyan kiváló protestáns vezetőjének, mint Várady Zsigmondnak a hatása is. Legfőképpen azonban azért ragaszkodott Ady a protestantizmus haladó jellegének hangsúlyozásához, mert ez idő tájt a Habsburg uralom védnöksége alatt álló katolikus klerikalizmus volt a reakció leg-agresszívebb hatalmassága Magyarországon. Az „államvallással” szemben az összes többi felekezeteket többé-kevésbé hivatalosan is elnyomták. Ady — mint a szenvedélyes harcosok általában — a harc hevében néha túlértékeli szövetségését. Így volt ez a Tiszák liberalizmusával, melyet Széll reakciós politikájával állított szembe, és érzésem szerint kicsit ez a helyzet nála a protestantizmussal is, melyet a katolikus klerikalizmussal tud sikeresen szembe-szögezni. Ez magyarázza Adynak az ilyen illúzióit: „A hadakozó, tőkeletesező, szabad és gondolkodó élet — az én hitem szerint — a protestantizmus. S ennek az életnek mindenben és mindenütt meg kell nyilatkoznia.”⁷⁹ Vagy azt, hogy két református pap polémiája kapcsán megjósolja, hogy „A protestantizmus a szociáldemokrácia útját is egyengetni fogja, akár csak a liberalizmusét.”⁸⁰ Ezek a lelkes megnyilatkozások azonban nem jelentik azt, hogy Ady nem látja meg a magyarországi protestantizmus hibáit, retrográd jelenségeit, különösen, ha a protestánsok is a felekezetieskedés bűnébe esnek. „A haladás és pozitívizmus alapján álló protestantizmus is olyat esett a nagy reakcióban, hogy például a dunáninneni és tiszántúli kálvinista irástudók valósággal tridentí türelmetlenséggel jelentik ki, hogy az unitáriusokat nem ismerik el protestánsoknak.”⁸¹ Különbséget tesz a debreceni és az erdélyi kálvinizmus között. A debreceni „orthodox, konzervatív, rideg”.⁸² Protestantizmusa sohasem teszi elfogulttá olyan hitsorsosai iránt, akik becsülésére egyébként érdemtelenek. Pl. Bartha Miklósnak, a „protestáns jezsuitá”-nak egyáltalában nem mentsége, hogy protestáns. De a „protestáns ultramontánizmus” veszélyére is ő figyel fel először a magyar sajtóban Vilmos császár aacheni beszéde után. „Bizarr, zord, otromba épület ez, Nincs benne a pápizmus művészi architektúrájából. De a lelkeket talán jobban fogja megfojtani, megölni a pápizmusnál is. Annyi benne a ridegség, hogy századokra képes megdermeszteni a világot.”⁸³ Szinte háborzongató ezeket a jövőbe látó sorokat olvasnunk: „Vilmos császár nem akar

⁷⁴ A hétről. NN 1902. nov. 1.

⁷⁵ A hétről. NN 1902. máj. 11.

⁷⁶ Anya és leánya. NN 1902. okt. 19.

⁷⁷ Az ingyen kenyér morálja. NN 1902. dec. 21.

⁷⁸ Nekik igazuk van. NN 1903. szept. 19. Ars liberorum muratorum. OsZK kéziratár.

⁷⁹ Irodalmi reakció NN 1902. nov. 26.

⁸⁰ Protestantizmus és szocializmus. NN 1902. dec. 22.

⁸¹ A hétről. NN 1902. jan. 12.

⁸² A zsíros város. NN 1902. aug. 1.

⁸³ A hétről. NN 1902. jún. 22.

egyebet, mint egy megfejtelt új szent birodalmat s ez az imperium germán és protestáns volna... Ez az ember a végzet emere s ha megcsinálja, amit meg akar csinálni, hajh sok száz esztendőig fog attól a világtól könnye folyni.”⁸⁴ Megint csak ő lát egyedül, a jószemű Ignotus cinikusan a németiség géniuszt látja Vilmos császárban, a német imperializmus veszélyét azonban nem ismeri fel.⁸⁵

Ady akkor közeledik először a szociáldemokráciához, amikor a klerikalizmus ellen keres szövetségeket. Már 1901-ben habozás nélkül a vörös lobogót választja a fekete lobogóval szemben, 1902-ben azonban számos tekintetben azonosítja magát a szociáldemokráciával. Rendszeresen olvassa a Népszavát, mely ekkor még nem napilap és a burzsoá lapokkal csereviszonyban nem lévén, a Nagyváradai Napló szerkesztőségébe sem járt. Ady azonban minden számát megveszi⁸⁶ és gondosan figyelemmel kíséri. Ezenkívül a helyi szociáldemokratákkal is jó viszonyban van. A Nagyváradai Naplóban rendszeresen hírt ad a nagyváradai sztrájkokról, a szociáldemokraták május elsejei felvonulásának betiltásáról. „Miránk nagyváradiakra pompásan vigyáz a derék főkapitány. Még azt sem engedi meg, hogy az ebadta veszedelmes munkás emberek megmutassák magukat az utcákon... Más volna, ha legalább olyan fölvonulás volna a munkásoké, mint a millenáris díszmenet...”⁸⁷ — írja Ady gúnyosan. Nagyon valószínű, hogy tőle ered az a tudósítás is, mely a helyi szociáldemokrata párt egy másik sérelmével foglalkozik, hogy ugyanis a helyi hatóságok megakadályozták Bihar megyében a szociáldemokrata párt szervezését.⁸⁸ Ebből a cikkből azt is megtudjuk, hogy Mezőtelegden és Biharpüspökiben igen sok párhívűk volt a szociáldemokratáknak. A Nagyváradai Naplóból értesülünk arról is, hogy 1902. júl. 1-én Bokányi Dezső tartott népgyűlést Nagyváradon a helyi szociáldemokrata párt meghívására. Biztos tehát, hogy Ady nemcsak a Népszavából meríti, hanem a helyi életben is tapasztalja, hogyan növekszik a szociáldemokraták tábora, mert különben nem írta ilyeneket: „A szociáldemokrácia imponáló tömegeket hódított meg már.”⁸⁹

A nagyváradai polgári társadalomban többen álltak szociáldemokrata szimpatizáns hírében, így Karácsonyi Aladár, a függetlenségi párti Nagyvárad szerkesztője párizsi tartózkodása után már 1901-ben mint szociáldemokrata szimpatizáns tért vissza és állítólag a pártba is belépett.⁹⁰ Ágoston Péter ekkor már a nagyváradai jogakadémia tanára. Szűts Dezső, aki később Hegedűs Nándor állítása szerint⁹¹ az illegális kommunista párt tagja volt Romániában, nyilván már ekkor is legalábbis rokonszenvezett a szocialista eszmékkel. Ady gyakran emlegeti Kálmán József szerkesztőt, aki jóval az ő nagyváradai tartózkodása előtt, 1893-ban párbajban halt meg, s aki ugyancsak szocialista hírében állt. Erre céloz Ady is: „Szegény Kálmán József! Kár hogy ezt nem érte meg! Most csinálhatna vörös lobogót!”⁹² Határozottan rokonszenvezett Vántus Károllyal, aki rövid ideig szociáldemokrata lapot is szerkeszt Nagyváradon, Ébresztő címmel. „Primitív kis hetilapocská volt, hamar beszűnt”⁹³, írta Ady. Ő ír tudósítást Vántus sajtóperéről is, melyet azért akasztottak a nyakába, mert lapjában leközölte a Népszava egyik inkriminálható cikkét. Ugyanakkor azonban a Népszava cikkíróját nem vonják felelősségre.⁹⁴ Ady fanyar glosszát ír a tényről: „Az igazság tehát ez esetben az, hogy van budapesti és van nagyváradai igazság”.⁹⁵ Másik alkalommal

⁸⁴ Uo.

⁸⁵ Serenissimus. Magyar Hírlap 1902. jún. 22.

⁸⁶ Kik az igazgatók. NN 1902. okt. 24.

⁸⁷ A hétről. NN 1902. ápr. 27.

⁸⁸ A szociáldemokraták sérelme. NN 1902. máj. 13.

⁸⁹ Vázsonyi Vilmos Nagyváradon. NN 1902. ápr. 12.

⁹⁰ HEGEDŰS NÁNDOR: Ady Endre nagyváradai napjai. 237.

⁹¹ Ady Endre Nagyváradon. 143.

⁹² Egy voks. NN 1902. nov. 12.

⁹³ Az igazság. NN 1902. ápr. 24.

⁹⁴ Az „Ébresztő” szocialista sajtóperere. NN 1902. ápr. 24.

⁹⁵ Az igazság. NN 1902. ápr. 24.

pedig így ír Vántusról: „Hol áll e felfogáshoz képest [a nagyváradai joghallgatók álláspontja] Vántus Károly, a huszonkét éves fiatal ácslegény, aki ismer minden újabb szociológiai munkát, míg — a nyakam teszem rá — a magyar diákok 95 percentje a szociológiának, e legmodernebb s legfontosabb tudománynak mivoltával sincsenek tisztában.”⁹⁶

Úgy tűnik, hogy valamennyi nagyváradai polgári lapnál van a szociáldemokratáknak szimpatizánsa. (Persze a klerikális Tiszántúl kivételével): a Nagyváradnál Karácsonyi Aladár, a Szabadságnál Biró Lajos, a Nagyváradai Naplónál Ady. A Nagyvárad Friss Ujság is gyakran közöl szociáldemokrata vonatkozású hírt. A nagyváradai szociáldemokraták viszont részt vettek a polgárság akcióiban. Így a Halász Lajos mellett rendezett tüntetésen, melynek kezdeményezői közt Ady is ott volt, a nagyváradai szocialisták vezére, Ehrenfeld Adolf is felszólalt.⁹⁷ A Nagyváradai Napló tudósítása szerint⁹⁸ Ehrenfeld „talpraesett beszédben a munkások s az intelligensebb burzsoá egymás megértésére ürtette poharát.” Ady viszont, aki nyilván Halász iránti barátságából vett részt a 48-as jellegű akcióban, „kemény, szociáldemokrata ízű tósztot” mondott.

A nagyváradai szociáldemokrata párt — úgy látszik — sokkal kevésbé volt merev mint az ekkori budapesti pártvezetőség és talán ennek is köszönhetette nagy népszerűségét Nagyváradon. A Népszava, ill. a budapesti pártvezetőség 1902 szeptemberében úgy foglalt állást, hogy az országos Kossuth-ünnepből nem veszi ki részét a párt s ezt az elhatározását részben azzal indokolja, hogy Kossuth politikai munkásságából kizárta a munkásosztály érdekeit, részben pedig azzal, hogy nem vesznek részt olyan ünnepélyen, melyet „a függetlenségi Kossuth párt egyrészt a maga csődbejutott népszerűségének helyreállítására, másrészt pedig a maga anyagi érdekeinek előmozdítására felhasznál.”⁹⁹ Ady, aki ekkor már rég leszámolt 48-as illúzióinak utolsó maradványaival is („Sovinizsza kuruc koromban a legnaivabb lelkesedéssel habzoltam a debreceni magyar levegőt s a legrövidebben és legbiztosabban megcsömrültem. Azóta is alig tudok helyrejönni.”)¹⁰⁰ a szociáldemokrata pártnak ezt a határozatát mégsem helyesli: „Nem tudnak meggyőzni bennünket a szociáldemokraták sehogysém. Határozatuk bántó, helytelen, oktalan és nagyon sokat árt a szociáldemokrácia igazainak.”¹⁰¹ Ady ebben az esetben is szélesebb történelmi perspektívából látta a kérdést, mint a szociáldemokraták. Pedig sok tekintetben fenntartás nélkül együtt megy velük.

Mikor az agrárius Károlyi Sándor egy beszédében elítéli az uszorát, Ady nemcsak Bors Emilt, hanem a szociáldemokratákat is felsorakoztatja Károlyi ellen. „Ha még többet kívánnak megtudni az uszoráról a tisztelt klerikális és feudális urak, forduljanak a szociáldemokratákhoz.”¹⁰² A magyar kétfejű sas elleni harcában is hű fegyvertársai a szociáldemokraták. „És ez az egyetlen reménységünk és erősségünk a nacionalisták ellen...”¹⁰³ A klerikálisok ellen is fenyegetésnek használja a szociáldemokráciát: „Vigyázzanak nagyon a klerikálisok, a magyar junkerek... mert ott áll a háttérben imponáló erővel és készültséggel a szociáldemokrácia.”¹⁰⁴

Ady rokonszenvét a szociáldemokrácia iránt ebben az időben még nem a proletár osztályharc történelmi jelentőségének fölismerése táplálta, hanem az a tény, hogy a legjelentősebb és legszervezettebb erőt látta benne a reakció ellen. Még hiszi, hogy a német szociáldemokraták csinálják meg a forradalmat,¹⁰⁵ de már észreveszi a német szociáldemokrata

⁹⁶ Párbajjelenes gyűlés lovagias afférokka. NN 1902. máj. 7.

⁹⁷ Halász Lajost a katonaságnál lefokozták, mert nem vette le kalapját a Gotterhalte hangjaira.

⁹⁸ NN 1902. jún. 29.

⁹⁹ Népszava 1902. szept. 6.

¹⁰⁰ Várad és Debrecen. NN 1902. aug. 13.

¹⁰¹ Kossuth és a szocialisták. NN 1902. szept. 7.

¹⁰² A hétről. NN 1902. jún. 1.

¹⁰³ Nacionalisták. NN 1902. ápr. 30.

¹⁰⁴ A demokrácia molyai. NN 1902. márc. 1.

¹⁰⁵ Uo.

párt felhígulását is: „És ma már milliomosok, gazdag polgárok, bankárok, kereskedők, nagyiparosok — szociáldemokraták.”¹⁰⁶ Számára azonban csak az a fontos, hogy minél nagyobb erőt állíthasson szembe a reakcióval.

A nemzetközi szocialista mozgalomból természetesen nem Lenin harcainak híre jutott el hozzá, hanem a német és francia szociáldemokraták nyilatkozatai, melyeket Ady éles szeme már ekkor is némi kételkedéssel figyel, ha opportunizmusukat nem is látja még olyan világosan, mint 2 évvel később.¹⁰⁷ „...még a jövődő világban sem tudunk reménykedni. Abban a jövődő világban tudniillik, melyet a mi lassalejaink, marxaink készítenek elő. Hiszen a »művelt nyugat«-on a szocialisták is panamáznak máris.”¹⁰⁸

Érthetően bosszantja néha a hazai szociáldemokraták sajtójának, a Népszavának ekkor még elég gyakran útszéli hangja. A Nagyváradai Napló szept. 3-án A szocialisták hangja címmel kis hírcikket közölt, melyben a Népszava egy durva hangú cikkből ilyeneket idéz: „Végre valahára Ázsia legnagyobb főmarhájának nagy bosszúságára... elérjük azt, ami a »szabad Magyarországon« csodaszámba megy, hogy Bige Gyurica, a mi kedves főmarhánk... népgyűlésünket megengedte.” A Nagyváradai Napló méltatlannak találja ezt a hangot, mire a Népszava megtámadja a „Nagyváradai Napló szocialista ellenes hasábjain” cikkező „nemes smokkot”, és a legsúlyosabb sértést vágja a fejébe: „Bartha Miklós követője lett tehát a szocialisták igazságos harcának elismerője.”¹⁰⁹ Ady ugyanazzal a rezignált bölcsességgel válaszol, mint mindig, ha nagyon igazságtalanul támadják: „Nem tudjuk, honnan vette a Népszava, hogy hasábjaink szocialista ellenesek, nagyváradai és biharvármegyei elvtársaik mást tapasztalhattak. Nem vagyunk szocialisták, de van elég bátorságunk és függetlenségünk meglátni a szociális igazságokat.” Végül megismétli, amit a Kossuth ügyben már elmondott, hogy a szociáldemokraták „mostani harcmodorukkal nagyon sokat ártnak jó ügyeknek. A szociáldemokrácia addig nálunk nem jut sikerekhez, míg új vezetői nem lesznek, akik a nagy igazságokhoz méltóan, öntudatosan, okosan és kultur-emberekhez illően fognak küzdeni.”¹¹⁰

És alig telik bele hat hét, Ady az egyetlen az egész magyar sajtóban, aki felháborodottan tiltakozik a Népszava elkobzása ellen. „Eltöröm a pennámat s jelentkezem... mielőtt Gerő Ármin elővezettetne. Engem csukjanak le előre. Mert ha a cselédpénztár kritikája izgatás, én nem tudok egyetlen sort sem írni izgatás nélkül. Annyi jogon, amennyivel a „Népszava”-t konfiskálták, engem bedutyizhatnak, ha a Perényi József hangja ellen izgatok, vagy ha konstatálni merem, hogy szemetes a Bémer-tér. Ha minden kritika izgatás, akkor Magyarországon csak a vizsgálóbírák, ügyészek, rendőrök, süketnémák és hülyék exisztálhatnak, vagy még azok sem.”¹¹¹ A Népszava most őszinte elismeréssel idézi teljes terjedelmében az ismeretlen vidéki újságíró cikkét: „Megvetéssel kell az ilyen sajtótól — az egész fővárosi sajtótól — elfordulni, melyet egynéhány vidéki lap becsületes magatartása ebben az ügyben alaposan megszégyenít. Míg a fővárosi lapok csak rövid, apró betűs hírből emlékeztek meg arról, hogy a Népszavát elkobozták, addig pl. a Nagyváradai Napló erélyes cikkben szólal föl ellene, megleckéztetve egyúttal a fővárosi sajtót is.”¹¹² Kutatták-e vajon a Népszava szerkesztői, hogy ki rejlik az A. E. szignó mögött, vagy sem — ma már nem tudhatjuk. Valószínűbb, hogy hamar napirendre tértek ők is a „vidéki” újságíró „becsületes magatartása” felett, hiszen nem tudunk róla, hogy Adynak pesti tartózkodása előtt bármilyen további kapcsolata lett volna a Népszavával. Annyi azonban bizonyos, hogy a Népszava az 1902. év végén egyre több nívós vezércikket közöl, feltehetőleg Garami Ernőtől, s ezek már nem

¹⁰⁶ A hétről. NN 1902. ápr. 27.

¹⁰⁷ Sas és kakas a vörös lobogókon. Pesti Napló 1904. márc. 15.

¹⁰⁸ A hétről. NN 1902. nov. 1.

¹⁰⁹ Népszava 1902. szept.

¹¹⁰ A Nagyváradai Napló és a szocialisták. NN 1902. szept. 7.

¹¹¹ Kik az izgatók. NN 1902. okt. 24.

¹¹² Népszava 1902. okt. 25.

maradtak hatástalanok Ady publicisztikájára. Azt a korábbi felfogást tehát, mely szerint Ady csak párizsi tartózkodása után és az 1905-ös orosz forradalom hatására jut el a szocializmussal való rokonszenvező magatartáshoz, mindenképpen módosítanunk kell.

Ady 1902-es publicisztikájának legfőbb tanulsága tehát, hogy ebben az évben megtörtént Ady politikai tudatosodása. Ha voltak is még letisztultan nézetei, és ha terminológiában még ragaszkodik is a liberalizmus hagyományaihoz, korának liberális eszmevilágából már teljesen kinőtt: amellett, hogy bátran küzd a demokratikus szabadságjogokért, leleplezi a nacionalizmus és klerikalizmus bármilyen árnyalatú megnyilvánulásait és tudatosan harcol a társadalom forradalmi átalakításáért. Még hiszi, hogy a forradalmi harcot a radikális polgárság fogja megvívni, de a polgári radikalizmus politikai vezetőinél már sokkal egyértelműbben progresszív, és a demokratikus forradalom legerősebb és legmegbízhatóbb szövetségeseit a szociáldemokratákban látja.

Эржебет Везер

К ИДЕОЛОГИЧЕСКОМУ РАЗВИТИЮ АДИ

В 1900—1903 годах Ади был редактором одной из газет в Надьвараде. Опубликованные на страницах этой газеты принадлежаще перу Ади передовые статьи, еженедельные обзоры, театральные рецензии свидетельствуют о зрелом и выдающемся публицистическом таланте поэта. К 1902 году сложились мировоззрение и политическая сознательность Ади. В журналистских кругах столицы в это время он был еще малоизвестен, но тем не менее он бесспорно был крупнейшим публицистом того времени. В данной статье — на материале публицистики 1902 года — рассматривается отношение Ади к идеям буржуазного либерализма, масонства и социал-демократии. Взгляды Ади на некоторые основные идеологические и политические вопросы сопоставляются с мнением тогдашней прогрессивной печати. На материале статей Ади доказывается, что уже в то время он перерос мир либеральных идей своего времени. Ади не только смело борется за демократические свободы, но разоблачает проявление всевозможных оттенков национализма и клерикализма, борется за революционное преобразование общества. Правда, Ади еще верит в то, что революционную борьбу будет вести радикальная буржуазия, но наиболее сильным и самым надежным союзником демократической революции он считает социал-демократию, которая гораздо более прогрессивна, чем политические представители буржуазного радикализма.